

УДК 130.2 (173)(392.3) (811.222.5)

БІЛОКОПИТОВА Ніна – здобувач кафедри соціальної філософії та управління, Запорізький національний університет, 66, вул. Жуковського, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69600 (nina_turk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7260-0705>

ЕЛЬ ГУЕССАБ Карім – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціальної філософії та управління, Запорізький національний університет, 66, вул. Жуковського, м. Запоріжжя, Україна, індекс 69600 (karimk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3555-1235>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.2>

Бібліографічний опис статті: Білокопитова, Н., Ель Гуессаб, К. (2021). Антропологічний підхід у дослідженні курдської культури. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 42, 21–41, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.2>

АНТРОПОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ КУРДСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Анотація. Метою статті є визначення особливостей традиційної культури людини курдського ареалу; дослідження міфологічних і релігійних світоглядних настанов, естетичних і шлюбних традицій, поведінкових і соціокультурних аспектів формування буття курдської людини у порівнянні з арабомусульманською культурою. **Методологічними** засадами дослідження стали емічний та етичний підходи, філософсько-антропологічний та історико-культурологічний підходи, філософська рефлексія. **Наукова новизна.** Уперше в українському філософському дискурсі за допомогою соціально-філософського інструментарію та підходів філософської антропології здійснено дослідження культури людини курдського ареалу. **Висновки.** З вищенаведеного матеріалу дійшли думки, що проведене дослідження було спробою зазирнути в мікросвіт культури курдської людини, спробою доторкнутися до духовно-культурної традиції з їх самобутньою системою цінностей, світоглядних настанов, понять і розумінь, спробою виявити

й порівняти особливості курдського соціально-культурного буття з арабомусульманським.

Також ми дійшли висновку, що проблематика збереження курдської культури, яка знаходиться на межі зникнення, нівелюється світовою громадськістю. Курди, що існують на території різних держав, почали швидше зберігати культурні особливості місцевого населення, ніж власну оригінальність. У багатьох країнах є законодавчі акти, спрямовані на національно-культурний і соціально-економічний розвиток національних меншин. Незважаючи на 40-мільйонну чисельність цієї меншини, спостерігається відсутність єдиного центру, єдиної об'єднуючої сили, єдиних поглядів на розвиток власної держави, релігійного консолідуючого складника.

Сьогодні можна сказати, є великим сумнівом можливість існування незалежної держави Курдистан, бо точкою відліку для початку переходу від етносу до нації є усвідомлення спроможності забезпечення власних культурних і соціальних, політичних та економічних прав самостійно.

Ключові слова: емічний та етичний підхід, надструктура, курдська культура, свято Новруз, шлюб, традиція, несвідоме, міф, курдська мова та література.

BILOKOPYTOVA Nina – Applicant at the Department of Social Philosophy and Administration, Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovskogo str., Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69600 (nina_turk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7260-0705>

EL GUESSAB Karim – Candidate of Philosophy Sciences, Associate Professor at the Department of Social Philosophy and Administration, Zaporizhzhia National University, 66, Zhukovskogo str., Zaporizhzhia, Ukraine, postal code 69600 (karimk@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3555-1235>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.2>

To cite this article: Bilokopytova, N., El Guessab, K. (2021). Antropohichnyi pidkhid u doslidzhenni kurds'koi kultury [Anthropological approach in the study of Kurdish culture]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt's'koho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series

of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 42, 21–41, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.2>

ANTHROPOLOGICAL APPROACH IN THE STUDY OF THE KURDISH CULTURE

Summary. *The purpose of the article is determining the features of the traditional human culture of the Kurdish area; study of mythological and religious worldviews, aesthetic and marriage traditions, behavioral and socio-cultural aspects of the formation of the existence of the Kurdish man in comparison with the Arab-Muslim culture. Methodological principles of the research were emic and ethical approaches, philosophical and anthropological, historical and cultural approaches, philosophical reflection. Scientific novelty.* For the first time in the Ukrainian philosophical discourse, with the help of socio-philosophical tools and approaches of philosophical anthropology, was carried out a study of human culture in the Kurdish area. **Conclusions.** From the above material, it was suggested that the study was an attempt to look into the micro world of Kurdish culture. It was an attempt to touch the spiritual and cultural tradition with their original system of values, worldviews, concepts and understandings. It was an attempt to identify and compare the features of Kurdish with Arab-Muslim socio-cultural life.

We also came to the conclusion that the issue of preserving Kurdish culture, which is on the verge of extinction, is being leveled by the world community. Kurds, who exist in different states, began to preserve the cultural characteristics of the local population rather than their own originality. Many countries have legislation aimed at the national-cultural and socio-economic development of national minorities. Despite the 40 million population of this minority, there is a lack of a single center, a single unifying force, common views on the development of their own state, a religious consolidating component.

Today, we can say that the possibility of the existence of an independent state of Kurdistan is in great doubt. because the starting point for the beginning of the transition from ethnicity to nation is self-awareness of the ability to ensure their own cultural and social, political and economic rights.

Key words: emic and ethical approach, superstructure, Kurdish culture, Novruz holiday, marriage, tradition, unconscious, myth, Kurdish language and literature.

Постановка проблеми. Сучасну епоху деякі науковці називають постмодерном, деякі – епохою споживання. Головна ознака цієї епохи – це нівелювання культурної ідентичності, розмиття культурних цінностей. Останнім часом як вітчизняна, так і зарубіжна наукова суспільствознавча література поповнюється публікаціями стосовно курдського питання, це пов'язано з подіями, які відбуваються на Близькому Сході. У цих публікаціях висвітлюється характер міжнародних відносин, політико-економічні, політологічні, економіко-географічні аспекти цього питання. Особливостям філософсько-антропологічного підходу до розгляду культури курдського ареалу практично не приділено належної уваги. Чому потрібно приділяти увагу саме цьому? Бо переходом від етносу до нації є передусім усвідомлення спроможності забезпечення власних культурних і соціальних, а вже потім економічних і політичних прав.

Метою статті є визначення особливостей традиційної культури людини курдського ареалу, дослідження міфологічних і релігійних світоглядних настанов, естетичних і шлюбних традицій, поведінкових і соціокультурних аспектів формування буття курдської людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз процесу соціокультурних і політичних трансформацій, які сприяли формуванню сучасної курдської ідентичності й еволюції курдського питання в Ірані, Іраку, Туреччині та Сирії, представлено в роботах таких учених, як Ісмаїл Бешікчі (Beşikçi, 2014), турецький соціолог, антрополог, філософ і письменник, почесний член PEN (Всесвітня асоціація письменників), його описують як «піонера курдистики сучасної Туреччини». Його робота «Про курдське суспільство» (2014) одна з 36 книг, які присвячені правам курдів на самовизначеність. Рамазан Арас (Aras, 2014 a, b, c), доцент кафедри соціальної та культурної антропології на кафедрі соціології університету Ібн Халдуна в Стамбулі, його дослідження: «Політика держави та курди як предмет дослідження: аналіз розвитку курдських досліджень у Туреччині» (Aras, 2014 a); «Курди

як новий предмет в антропології, вихід за межі: соціокультурна антропологія та міждисциплінарні підходи в Туреччині» (Agas, 2014 b); «Формування курдизму в Туреччині: політичне насильство» (Agas, 2014 c). Політолог Білял Нергіз (Nergiz, 2019) і його докторська дисертація «Політика курдської держави та курдський рух (1945–1960 років)», у якій приділено увагу не тільки історико-політичним, а й культурним, мовним, релігійним, ідеологічним аспектам. Привернула увагу також робота (Sirkesi & Privara, 2017), у якій автори зібрали найбільш цитовані російськомовні видання з курдології, курдизму та курдського питання на Близькому Сході за останні 100 років.

Серед українських науковців, що висвітлюють проблематику курдського питання, можна виділити такі роботи: дисертаційне дослідження з політичних наук Неджата Серушта («Курдський фактор у міжнародних відносинах», 2019); навчально-методичний посібник Л. Ямпольської («Іслам і сучасний світ», 2017), де окрему увагу приділено історико-політичним факторам курдського питання; роботу економіко-політичного змісту М. Пашкевича, В. Пашкова та В. Міщенко («Курдське питання на Близькому Сході у XXI ст.», 2020), роботу соціально-політичного змісту І. Філоненко Ю. Філоненка та В. Ріпи («Курдський сепаратизм: причини та наслідки», 2019), роботу А. Момрика («Єзиди України (невідома діаспора)», 2011). В українській орієнталістиці, на жаль, практично відсутні дослідження соціально-філософського або філософсько-антропологічного змісту щодо курдської культури.

Основний матеріал. Антропологічний підхід відрізняється мікрорівнем дослідження. Представники культурної антропології завжди вивчали суспільство, засноване на власних зв'язках, на конкретних взаємовідносинах між окремими; вони висвітлюють загальність на місцевому рівні, рівні ізольованого племені, села, підприємства чи установи. Основним об'єктом є галузь повсякденних взаємодій у рамках життєвого світу людини (Бажуков, 2011).

Антропологічний підхід характеризується особливим прагненням до об'єктивності. Необхідно визнати, що об'єктивність підходу до досліджуваних явищ проголошує не тільки філософська антропологія, а й багато інших наук. Проте філософська антропологія виділяється своїми специфічними прийомами.

Серед прийомів варто відзначити так званий «емічний підхід», що протистоїть «етичному підходу». Прихильність до натуралізму, органічності, на відміну від прихильності до експериментаторства. Емічний підхід (emic standpoint) – це погляд зсередини, очима інсайдера. Емічний підхід притаманний особистості, яка інтегрована в цей культурно-історичний контекст. При цьому вивчається тільки одна культура; використовується специфічний для досліджуваної культури понятійно-категоріальний апарат; будь-які елементи культури вивчаються з точки зору її носіїв.

Особливостями етичного підходу (etic standpoint) є погляд зовні, очима стороннього спостерігача. Етична модель оперує термінами й поняттями, які претендують на універсалізм і нейтральність. Це вивчення двох і більше культур із прагненням пояснити міжкультурні відмінність і схожість; при цьому використовуються одиниці аналізу й порівняння, які вважаються вільними від культурного впливу; дослідник займає позицію стороннього спостерігача щодо досліджуваної культури.

Культурний матеріалізм стверджує стратегічну пріоритетність етичного підходу. Емічні (внутрішні думки) та поведінкові схеми є результатом практичних, матеріальних міркувань і часто досліджують факти, що можуть здаватися неважливими для корінних мешканців (Harris, 1979, p. 38). Натомість категорії етичної антропології вже будуть відрефлексовані з позиції спостерігача й можуть бути застосовані до будь-якої соціальності.

Щоб мати критичну тезу про курдознавство, важливішим є питання, у чиїх інтересах виникає будь-яка упередженість, є вона «антикурдською» чи «прокурдською». Більшість методологічних досліджень зосереджується на нерівності влади між спостерігачем і спостерігаючим, не поєднуючи цю проблему з відносинами влади між спостерігачем і національною чи світовою політикою. На інтереси дослідника впливають власні відносини. Крім того, коли імперський орієнталізм і національні шовінізми структурують свої епістеми, а саме цілісні ідеї та розуміння здорового глузду, вони визначають створення та сприйняття знань у курдських дослідженнях, які формують представлення щодо курдів у суспільстві, ЗМІ й університетах (Orhan, 2020).

Структурна класифікація будь-якого суспільства, а саме поділ на інфраструктуру, структуру й надструктуру, є універсальною для всіх соціумів (Бідочко, 2016).

Інфраструктура відображає співвідношення між культурою та природою, у рамках якого існують соціокультурні практики, спрямовані на подолання або видозміну структурних екологічних, фізичних і хімічних обмежень людської діяльності (Harris, 1979, p. 51). *Структура* відповідає організаційним аспектам суспільства. Складається з домашньої економіки (організації виробництва, відтворення, обміну, споживання в рамках домашнього господарства) та політичної економії (групи й організації, що здійснюють контроль над виробництвом, відтворенням, обміном, споживанням поза домашніми господарствами). Політична економія, за Гаррісом, охоплює політичні інститути, організації, збройні сили, поліцію, корпорації, систему поділу праці, оподаткування, освіту, ЗМІ, класові та кастові системи, профспілкові, робітничі та благодійні організації тощо (Harris, 1979, p. 53). *Надструктура* – це ідеологічний вимір суспільства. Це свого роду код соціального порядку, за допомогою якого формуються і структуруються соціополітичні інститути. Надструктура визначає права, обов'язки й ролі членів суспільства. До надструктури належить усе те, що не входить до інфраструктури й структури, – цінності, вірування, переконання, свідоме та несвідоме, символічні компоненти, ритуали, ідеологія, мистецтво, наука тощо (Harris, 1979, p. 54).

Отже, саме розгляду надструктури курдського ареалу за допомогою емічного й етичного підходів присвячено дослідження.

Курди є найбільшою національною меншиною в усіх країнах проживання Близького та Середнього Сходу, за винятком Ірану, де вони поступаються азербайджанцям. Серед курдів відзначається високий природний приріст населення – близько 3% у рік, що призвело до значного збільшення чисельності курдського етносу за останній час. Поняття «Курдистан» не має політичного змісту, так як курдам не вдалося протягом історії створити державне утворення. Саме тому навіть сьогодні термін «Курдистан» має етногеографічне наповнення, а не державно-політичне (Наджат, 2019, с. 40).

Курди переважно проживають на кордонах чотирьох провідних держав Близького та Середнього Сходу: Ірану, Іраку, Сирії й Туреччини. Існують різні думки про чисельність курдів у світі, за одними оцінками, їх налічується близько 55–70 мільйонів, за більш суворими підрахунками їх близько 30–40 мільйонів чоловік. У Європі проживає близько 700 000 курдів. Найбільша громада курдів проживає в Німеччині.

Курдське питання безпосередньо пов'язано з розпадом Османської імперії після Першої світової війни, а саме небажанням Туреччини визнати права цього народу на існування як окремого етносу, культури, політичної спільноти. Курди вважають, що початок нинішньої ситуації – це договори Версальської системи і створення нових державно-адміністративних утворень на територіях, що належали Османській імперії. Згідно із Севрським мирним договором 1920 р., передбачалося створення незалежного Курдистану, але після визвольних воєн Атаатюрка ця ідея більше не згадувалася, а за Лозаннським договором курдські землі були поділені між Туреччиною, Іраком і Сирією, які за рішенням Ліги Націй були підмандатними територіями Великої Британії та Франції. Лозаннська конференція 1923 р. визначила несправедливі, на думку курдів, кордони, розділивши курдський народ на кілька частин (Пашкевич, Пашков & Міщенко, 2020).

Основним багатством Курдистану є нафта (з тур. *neft*, або з перськ. نفت, *naft*). Археологічні розкопки показали, що на березі Євфрату нафту добували ще 6–4 тис років до н. е. (Кравченко, 2013). Ми всі ще зі шкільної історії пам'ятаємо, що район річок Тигр і Євфрат були колискою шумерської цивілізації, це Месопотамія, вона ж Країна Межиріччя, або арабською *نيديفارال دالب* Біляд ар-Рафідейн. Географічне розташування свердловин забезпечує дешевизну і зручність видобутку і транспортування сирої нафти в Туреччину й порти Середземного моря. Значні нафтові родовища експлуатуються в таких районах Курдистану, як Ханекін, Гермек, Раман, Керманшах.

Безперечним є той факт, що мова є одним із базових елементів етнічної ідентичності, фактором її формування і збереження, займає важливе місце в системі етнічної диференціації. Курдська мова належить до іранської групи індоєвропейської мовної сім'ї. Вона не є спорідненою ані з арабською (семітська група

афразійської макросім'ї), ані з тюркською (мова алтайської макросім'ї) мовами. Вона є близькою до офіційної мови Ірану – перської (або фарсі).

Однак мова курдів відрізняється наявністю різних діалектів. Так, близько 60% курдів користуються діалектом *курманджі*, 16% курдів говорять діалектом *лурі*, 12% курдів спілкуються діалектом *сорані*, 4% віддані діалекту *зазакі* та *горані* (Наджат, 2019). Існують й інші діалекти, наприклад, *фейлі*, гурані, *кель-хорі* (Никитин, 1964).

У діалектів курманджійсорані існує своя писемність, для запису використовуються алфавіти на основі арабської та латиниці. Не всі курди володіють своєю рідною мовою, тому що навчання не завжди й не скрізь є можливим. У Туреччині навчання в школі проводиться виключно турецькою мовою. У громадських місцях курди, як правило, використовують турецьку мову. До 1991 року використання курдської мови в Туреччині було заборонено під загрозою арешту. В Ірані й Сирії навчання курдською мовою та використання її в громадських місцях було іноді заборонено.

Релігія також входить у поняття культури: з одного боку, тип релігійного життя пов'язаний із культурою певного регіону, з іншого – культура багато в чому складається й функціонує на основі релігії. Більшість курдів, близько 75%, є мусульмани-суніти. Однак варто зазначити, що серед них існують різні уявлення щодо релігійних практик і старанності. Частина курдів сповідує шийтський іслам. Є курди-християни, іудеї й алевіти, які вважаються ісламською релігійною громадою.

Існує громада езидів (курдський субетнос, приблизна кількість езидів у світі становить від 1,5 до 2 мільйонів осіб, основна маса яких проживає в північному Іраку, Сирії, Вірменії, Грузії, Росії, Україні), релігія яких перегукується із зороастризмом, іудаїзмом, християнством та ісламом. Курдська культура – це культура традиційного суспільства, у якому суспільні інтереси стоять вище за особисті. Суперечки між суспільством та особистістю можуть привести до виключення людини із суспільства (Момрик, 2011).

Традиційні родинні цінності мають вагомe значення для курдів. За традиційними устоями, курди живуть тільки в офіційному шлюбі. Чоловік є главою сім'ї, за традицією роль жінки

та її кошти до існування залежать від її шлюбу, незаміжні жінки не вважаються дорослими. Шлюб жінки є єдиним способом прогодувати себе, так як у курдських сільських районах за межами будинку для жінок немає робочих місць, вони не володіють ні землею, ні великою рогатою худобою. Щоб вижити, вдова або розлучена жінка не має іншого виходу, крім як спробувати знову вийти заміж, по можливості стати другою або третьою дружиною.

Заборонено шлюб між дядьком і племінницею, між племінником і тіткою (по батьківській або материнській лінії), тоді як двоюрідний брат може одружитися з двоюрідною сестрою (Никитин, 1964).

Іслам дозволяє мати до 4 дружин, але на практиці тільки дуже багаті чоловіки можуть мати дві й більше сімей. У вдови зазвичай дуже обмежені можливості вийти заміж знову, тому що чоловіки не хочуть брати на себе відповідальність за чужих дітей. Брат померлого зазвичай бере на себе роль захисника сім'ї й часто в такому випадку одружується на вдові. Якщо в померлого не було неодружених братів, удова стає другою або третьою дружиною брата, у якого вже є своя сім'я. Родина має велике значення для курдів, і дітей народжується багато. Бездітність є найстрашнішим, що може статися з курдською жінкою. У жителів глибинок рідко є можливість на лікування бездітності, тому бездітність часто є причиною розлучення або вторинного шлюбу.

Обираючи дівчину, спершу дізнаються, з якої вона сім'ї. Батьки, дізнавшись про наявність дочки на виданні, їдуть на оглядини. Дівчина приносить гостям каву й виходить із кімнати. Якщо вона сподобалася сину, батьки на знак згоди дарують золотий перстень та інші прикраси. Якщо не сподобалася, то повертаються. Після отримання згоди шлюб відбувається за 3–4 місяці. Якщо дівчині 14 років, то її батьки можуть перенести весілля на рік. Раніше дівчат видавали у 13–14 років, тепер намагаються віддавати в 15–18 років. Останні 30 років весільне вбрання має уніфікований європейський вигляд (костюм, біле плаття). Раніше молоді сиділи в окремій кімнаті, а тепер сидять разом. На весіллі є окремі столи для чоловіків, жінок, дітей (Момрик, 2011).

На наступний після весілля день перевіряють цноту молодої. Якщо молода не виявилася незайманою – це велика ганьба. Син говорив матері, і тоді викликалися батьки молодої, їм поверталася

донька, а батьки змушені були повернути гроші, витрачені на весілля. Молодій на знак ганьби обстригали волосся й обмазували сажею обличчя. Потім така дівчина могла вийти заміж за вдівця (Момрик, 2011). Можливо, ця середньовічна весільна традиція стала мотивом до розуміння системи цінностей та уявлень про красу. У курдів еталон жіночності та краси – це наявність довгого волосся, а коротке – це щось ганебне.

Шлюб у курдській культурі не є, як правило, рішенням тільки двох осіб. (Є окрема думка із цього приводу в роботі (Никитин, 1964), він писав, що рішення щодо одруження є справою тільки закоханих, ця особливість відрізняє курдську культуру від арабомусульманської). Закохані можуть прийняти рішення стосовно шлюбу тільки в разі схвалення обох сімей. У патріархальному суспільстві соціальний, економічний і сексуальний потенціал жінки за шлюбним договором переходить до родини чоловіка. Шлюб між двоюрідними братами й сестрами є дуже поширеним фактом. Чоловік часто одружується з дочкою одного з братів батька. Така практика поширена в багатьох культурах. Наречений платить викуп (або калим) батькові нареченої. Тому викуп буває великим і зазвичай вимірюється золотом. Причому викуп – це серйозна традиція для народу й сьогодні. Сума викупу вища за звичайну, якщо жених-удівець або якщо жінка буде другою дружиною. Іноді сім'ї обмінюються нареченими, наприклад, сестра нареченого одружується з братом нареченої, у такому випадку нікому не потрібно платити викуп (Руденко, 2014).

Варто зазначити, що після народження дитини реєстрацію її та надання свідоцтва про народження зазвичай батьки оформлюють після виповнення року або двох. Цей факт можна спростувати тим, що в курдських родинах кількість дітей зазвичай до восьми або десяти, за великою народжуваністю існує й смертність, тобто має місце природний відбір.

Курди дають дитині тільки одне ім'я. Надається матір'ю разом з іншими жінками (за Нікітіним, це пережитки матриархату, та ця особливість також відрізняє курдську культуру від арабомусульманської). Ім'я вибирається довго і ґрунтовно, тому що від імені залежить його майбутнє життя. Найчастіше дитині дається ім'я прославленого родича, предка, вождя, лідера. Ім'я

має дати власнику владу, силу, упевненість, благополуччя, спроможність якого вже досягла людина, яка прославила це ім'я. Так як близько 90% курдів зараховують себе до послідовників пророка Мухаммада, то, відповідно, курди запозичили багато арабських імен. Багато таких імен адаптовані відповідно до норм курдської мови. Наприклад: Азіз (Азо), Кадир (Кадо), Надир (Надо), Бадир (Бад) тощо. У курдів є повір'я, що для того, щоб обдурити смерть, дитині потрібно дати ім'я інших народів. Із цієї причини в курдів зустрічаються імена сусідніх із ними народів: вірмен, ассирійців, тюрків (Курди та Курдистан, курдські імена). Спостерігаємо процес прийняття певним народом або спільнотою культури і звичаїв іншого народу або спільноти, тобто процес культурної асиміляції.

Важливими рисами курдської культури є повага до старших і гостинність. Курди прагнуть дотримуватися традиції гостинності, яка є одним із основних принципів виразу самоповаги курдів. Курди люблять влаштовувати свята й пригощати гостей. Найважливішим святом вважається Новий рік, або Новруз, від перс. نوروز «новий день», «newroz». Курди відзначають його 21 березня, у день весняного Рівнодення. Це свято приходу весни за астрономічним сонячним календарем в іранських і тюркських народах. Новруз – це народна традиція, яка не має відношення до ісламських звичаїв. Офіційний статус Новруза прийнято ще за часів імперії Ахеменідів як релігійне свято зороастризму. Але воно продовжувало святкуватися навіть після арабських завоювань, святкується й зараз.

Відповідно до цього, у кожного народу стали з'являтися міфи, що розповідають про історію цього свята. Є такий міф і в курдів:

У 612 г до н.е. на території Курдистану правив тиран Дахак. Одного разу він захворів страшною хворобою, яку можна було б лікувати ще страшними ліками. Він щодня вбивав двох найкрасивіших юнаків і прикладав їхній мозок до рани. Нещасних і приречених на смерть підняв на боротьбу коваль Кава. У Кави було п'ятеро синів і, коли прийшла їхня черга, батько встав на їх захист. Він із кількома сміливцями напав на охорону й убив деспота. Потім легендарний герой піднявся на високу скелю та розвів величезний вогонь, щоб люди дізналися про те, що настала свобода.

Отже, Новруз – для курдів свято любові і свободи. Саме тому мільйони курдів святкують це свято в багатьох країнах світу, особливо якщо воно заборонено. І чим більше влада забороняє святкування Новруза, тим яскравіше багаття, тим голосніша музика й тим радісніші привітання (Курди та Курдистан, Новруз). Фундаментальним принципом культури є дотримання духовно-культурної традиції попередніх поколінь. Домінантою курдської культури є збереження системи вірувань предків та історичної пам'яті.

До основних рис курдської культури відноситься суворе поводження. Крім школи, дівчатка зазвичай не ходять одні за межами будинку. Жінки покривають руки і ноги до ліктів і колін, бажано повністю. У районах, де живуть курди, не прийнято носити занадто відкритий одяг, хоча жінки зазвичай не носять хусток. Людина повинна діяти так, щоб не завдати шкоди честі родині. У курдській мові (так само як і в арабській і тюркських мовах) величезна кількість назв родичів, що відображає важливість значення роду і сім'ї як частина ідентичності людини.

Науковий інтерес до курдів виник трохи менше двох століть. Однак варто зазначити, що до останніх років курдознавство (або курдологія) розвивалося переважно як наука лінгвістична, про значні досягнення якої свідчать численні праці радянських і зарубіжних курдознавців. Що ж стосується письмової курдської літератури, то тут стан справ катастрофічний. Пам'ятки курдської письмової літератури залишалися довгий час поза увагою дослідників.

У Багдадському університеті при філологічному відділенні (відділення літератури) у 1959 році відкрито курдське відділення, де курдську літературу читали такі відомі особистості, як Ала ад-дін Седжаді й Абдулла Горан, відділення це існує й понині. Викладають там учені, які отримали освіту в Радянському Союзі. Однак курс, який читають там, відрізняється від нашого: він охоплює головним чином літературу на південному діалекті (сорані), тобто літературу, яка почала розвиватися тільки з XVIII століття. Треба сказати, що історія курдської літератури не тільки не досліджена, не тільки не розкриті закономірності її розвитку, а й не вивчено творчість окремих поетів, усі відомості про яких нерідко зводяться до одного лише імені та одному-двох зразків творів (Руденко, 2014).

Перше видання курдської літературної пам'ятки з'явилося в Стамбулі в 1897 році й називається він: الكردية اللغة الحميدية الهدية («Аль хедіє аль-хамідіє ал-лугат аль-курдіє», дослівно – хамідійський дарунок із курдської мови) – «Похвальне керівництво для курдської мови». Книга ця містить окремі вірші видатного курдського поета XVII століття Ахмеда Хані, його ж арабсько-курдський словник у віршах, який називається «Ноубар» («Перший плід»), і збірник віршів одного з пізніх наслідувачів Ахмеда Хані – Мухаммада Хазіна Халіді Накшбанді. Видавцем книги був великий курдський політичний діяч і вчений, онук Халіді Накшбанді Юсуф Зейя ад-дін Паша Халіді. Крім того, у цій же книзі надрукована «Грамматика курдської мови» самого Юсуфа Зейя ад-Діна Халіді (Руденко, 2014)

«... У курдів немає писемних пам'яток, – писав Г. Р. Драйвер. – При обмеженості мови й виразних його можливостей зовсім не дивно, що курди не зуміли створити національної літератури або хоча б проявити найменший інтерес до літератури взагалі» (Driver, 1922).

Однак було чимало вчених, наприклад, Август Жаба (1801–1894) – дипломат, учений-сходознавець, один із основоположників російського та європейського курдознавства, автор першого у світі великого курдсько-французького словника (Жаба, 1879), який особисто був знайомий із курдським істориком, курдологом, ученим муллою Махмудом Баязеді (з курдської *Mehmûde Bazîdî*, 1797–1863). Петро Лерх (Lerch, 1979) відомий дослідженням про іранських курдів їхніх предків і північних халдеїв і багато інших, які знали про існування курдських писемних пам'яток і стверджували, що курдський народ – володар оригінальної самобутньої літератури. Однак, на жаль, перша думка настільки запанувала, що окремі вчені продовжували розділяти її до останніх років (Руденко, 2014).

Про розвиток науки, астрономії, філософії та літератури свідчать роботи курдського науковця того часу Ахмеда Хані (курд. *Ehmedê Hanî*; тур. *Ahmed-i Hanî* 1650/1651–1707) – курдського астронома, поета, історика та вченого-ісламознавця. На його філософські погляди вплинули думки Аристотеля, Гіппократа, Сухраварді, Фірдоусі, Фарабі, Ібн-і Арабі, Омара Хаяма, Алі Харірі, Меласе Джизірі, Факі Тайрана.

Курдська поема Ахмеда Хані (Ханî, 1968) «Мам і Зін», що ввійшла до скарбниці східної літератури, пізніше у 2012 році екранізована турецькими кінематографістами Siya Mem u Zin, як потім зазначено у ЗМІ, – перший у Туреччині драматичний серіал курдською мовою (Sema Kaplan & Aziz Aslan, 2012).

Уперше поема перекладена російською мовою радянською вченою грузинського походження М. Руденко (1926–1976). Імена героїв поеми, так само як імена Лейли і Меджнуна на Близькому Сході, як Ромео та Джульєти на Заході, стали для курдів символом ідеальних закоханих.

Вплив арабської культури на курдську літературу позначався передусім у проникненні в літературу релігійних мотивів. Коранічна традиція привнесла в курдську мову й літературу безліч арабізмів і релігійних термінів; впливом культури арабів, що володіли єдиною літературною мовою з багатими літературними традиціями, що йдуть у глибоку старовину, можна пояснити й ту обставину, що багато діячів курдської культури присвятили себе вивченню різних областей ісламу.

Вплив арабсько-перської поезії позначався насамперед у запозиченнях – лексичних, художньо-образотворчих, сюжетних – і в пристосуванні арабсько-перської системи віршування – «аруз» – до матриці курдського вірша.

До всього наведеного вважаємо необхідним додати вислів Ісмаїла Бешікчі (Beşikçi, 2016), який писав відносно національних прав, мови та культури курдів. Вони (тобто світові гравці, які перешкоджають існуванню незалежності) претендують на ісламське братство. Вони намагаються не допустити розвитку національності за допомогою гасел типу «братство» та «рівність». Через свою особистість, коли курди зазнають тиску, тортур, образ і геноциду, їх звинувачують у лівізмі та комунізмі.

Висновки. З вищенаведеного матеріалу дійшли думки, що проведене дослідження є спробою за допомогою підходів філософської антропології зазирнути в мікросвіт культури курдської людини, спробою доторкнутися до духовно-культурної традиції з їх самобутньою системою цінностей, світоглядних настанов, понять і розумінь, спробою виявити й порівняти особливості соціально-культурного буття з арабомусульманською культурою.

Також ми дійшли висновку, що проблематика збереження курдської культури, яка знаходиться на межі зникнення, нівелюється світовою громадськістю. Курди, що існують на території різних держав, почали швидше зберігати культурні особливості місцевого населення, ніж власну оригінальність. У багатьох країнах є законодавчі акти, спрямовані на національно-культурний і соціально-економічний розвиток національних меншин. Незважаючи на 40-мільйонну чисельність цієї меншини, спостерігається відсутність єдиного центру, єдиної об'єднуючої сили, єдиних поглядів на розвиток власної держави, релігійного консолідуючого складника.

Сьогодні, можна сказати, є великим сумнівом можливість існування незалежної держави Курдистан, бо точкою відліку для початку переходу від етносу до нації є усвідомлення спроможності забезпечення власних культурних і соціальних, політичних та економічних прав самостійно. Європейський Союз активно використовує курдську проблему у своїх відносинах з Туреччиною. Незважаючи на спробу Брюсселя, його інтерес до ситуації курдів як бажання поліпшити ситуацію з правами людини для Європейського Союзу та його окремих членів, правами курдів не мають для нього цінності. Іноді роздуми щодо культурно-духовного надбання та збереження його унікальності наштовхують на протилежне, на матеріальне, політико-економічне, тобто на діалектичні протиріччя. Можна тільки уявити, якщо б Україна мала родовища з нафтою, то в який би Курдистан перетворили б її великі світові гравці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бажуков В. Антропологический подход (к исследованию культуры). *Электронная энциклопедия* / Фонд знаний «Ломоносов». 2011. URL: <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0127999> (дата звернення: 28.02.2021).
2. Бідочко Л. Культурний матеріалізм як стратегія дослідження культурних систем, *Магістеріум*. 2016. Вип. 64 : *Політичні студії*. С. 3–8. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9802/Bidochko_Kulturalnyi_materializm.pdf (дата звернення: 01.03.2021).
3. Кравченко Т. История открытия и использования нефти и газа, и их происхождение. *От огня и воды к электрике. Книга 1 : Энергетика: история, настоящее и будущее*. 2013. URL: <http://energetika.in.ua/ru/books/book-1/part-2/section-8/8-1> (дата звернення: 01.03.2021).

4. Курди та Курдистан, курдські імена. URL: <https://www.kurdistan.com.ua/kurdi-and-kurdistan/kurdskiye-imena> (дата звернення: 01.03.2021).

5. Курди та Курдистан, Новруз. URL: <https://www.kurdistan.com.ua/kurdi-and-kurdistan/roja-nu> (дата звернення: 01.03.2021).

6. Момрик А.П. Єзиди України (невідомі діаспора). *Східознавство*. 2011. № 53–54. С. 86–101. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2011_53-54_10 (дата звернення: 01.03.2021).

7. Наджат С. Курдський фактор в міжнародних відносинах : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2019. 181 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11999/dissertation%20Nadjat%20Serusht.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (дата звернення: 01.03.2021).

8. Никитин В. Курды / пер. с фр. И.О. Фаризова. Москва : Прогресс, 1964. URL: <https://book.ivran.ru/f/niktin-kurdy.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).

9. Пашкевич М., Пашков В., Міщенко В. Курдське питання на Близькому Сході у XXI ст. *Регіональні студії*. 2020. URL: <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.20.28> (дата звернення: 01.03.2021).

10. Руденко М. Очерки средневековой курдской литературы / подготовка рукописи к изданию, предисловие, примечания, указатели Ж.С. Мусаэлян ; приложение М.Б. Руденко. Материалы и наброски для лекции «Курды: Быт, нравы, обычаи и культура». Санкт-Петербург : Контраст, 2014. 280 с.

11. Філоненко І., Філоненко Ю., Ріпа В. Курдський сепаратизм: причини та наслідки, *Наукові записки*. 2019. № 2. URL: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.3.8> (дата звернення: 01.03.2021).

12. Ямпольська Л. Іслам і сучасний світ : навчально-методичний посібник для студентів історичного факультету. Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2017. 190 с. URL: <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11633/%D0%AF%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9B.%20%D0%9C.%20%D0%86%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%20%D1%96%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%20.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).

13. Aras R. The Politics of the State and the Kurds as the Subject of the Research: An Analysis of the Development of Kurdish Studies in Turkey. *Kurdology and Kurdish Studies: Object of Research and the History of the Subject*. Editor: M. Six-Hohenbalken. Vienna : Wiener Verlag Publications, 2014. P. 19–97. URL: https://www.academia.edu/36425882/_The_Politics_of_the_State_and_the_Kurds_as_the_Subject_of_the_Research_An_Analysis_of_the_Development_of_Kurdish_Studies_in_Kurdology_and_Kurdish_Studies_Object_of_Research_and_the_History_of_the_Subject_Editor_M_Six_Hohenbalken_Vienna_Wiener_Verlag_Publications_2014_pp_19_97 (дата звернення: 28.02.2021).

14. Aras R. Antropolojinin Yeni Öznesi Olarak Kürtler. *Sınırları Aşmak: Türkiye'de Sosyo-Kültürel Antropoloji ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar*, içinde. Editör: R. Aras. Konya: Çizgi Kitabevi. P. 145–172. URL: https://www.academia.edu/25129721/_Antropolojinin_Yeni_%C3%96znesi_Olarak_K%C3%BCrtler_S%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1_A%C5%9Fmak_T%C3%BCrkiye_de_Sosyo_K%C3%BClt%C3%BCrel_Antropoloji_ve_Disiplinleraras%C4%B1_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar_i%C3%A7inde_Edit%C3%B6r_R_Aras_Konya_%C3%87izgi_Kitabevi_2014_pp_145_172 (дата звернення: 28.02.2021).

15. Aras R. *The Formation of Kurdishness in Turkey: Political Violence, Fear and Pain*. New York : Routledge, 2014. URL: <https://doi.org/10.4324/9780203584736> (дата звернення: 28.02.2021).

16. Beşikçi İ. *Kürt Toplumuna Üzerine*. İstanbul, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2014.

17. Beşikçi İ. *Kürt Aydınımı Üzerine Düşünceler*. İstanbul, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, 2016.

18. Driver G. *The Studies in Kurdish*. *BSOAS*. 1922. Vol. 2. Pt. 3. P. 505–506.

19. Harris M. *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. New York : Random House, 1979. 383 p. P. 38–41.

20. Jaba de A. *Dictionnaire kurde-français*. Saint-Pétersbourg / *Dictionnaire kurde-français* par M. Auguste Jaba ; publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences, par M. Ferdinand Justi. 1879. URL: <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044022687172&view=1up&seq=9> (дата звернення 01.03.2021).

21. Kaplan S., Aslan A. *Türkiye'nin İlk Kürtçe Drama Dizisi «Siya Mem-U Zin»*. *Haberler.com*. 2012. URL: <https://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-kurtce-drama-dizisi-siya-mem-u-3975987-haber/> (дата звернення: 01.03.2021).

22. Lerch P. *Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer* 1857. Amsterdam : APA-Philo Press, 1979. 225 p. URL: <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/ssg/content/titleinfo/1107583> (дата звернення: 01.03.2021).

23. Nergiz B. *Devletin kürt politikası ve kürt hareketi (1945–1960)*. İstanbul, 2019. URL: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/60677.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).

24. Orhan M. *Research Methodology in Kurdish Studies Interactions between Fieldwork, Epistemology and Theory in Anthropology of the Middle East*. 2020. URL: <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/ame/15/1/ame150102.xml> (дата звернення: 28.02.2021).

25. Sirkeci I, Privara A. *Kurdish Studies in Russian Language: 1917–2017*. *Journal Kurdish studies*. 2017. URL: <https://kurdishstudies.net/journal/ks/article/view/444/437> DOI: <https://doi.org/10.33182/ks.v5i2.444> (дата звернення: 01.03.2021).

26. Xani E. *Mem u Zin*. Gün Yayınları, İstanbul, 1968. URL: <https://bnk.institutkurde.org/images/pdf/C1UF6B7KRQ.pdf> (дата звернення: 01.03.2021).

REFERENCES

1. Bazhukov, V. (2011). Antropologicheskii podhod (k issledovaniyu kultury), [Anthropological approach (to the study of culture)] *elektronnaya entsiklopediya Fond znaniy «Lomonosov»*, from <http://www.lomonosov-fund.ru/enc/ru/encyclopedia:0127999> [in Russian].
2. Bidochko, L. (2016). Kulturnyi materializm yak stratehiia doslidzhennia kulturnykh system, [Cultural materialism as a strategy for the development of cultural systems], *Magisterium. 2016. Vypusk 64. Politychni studii*, 3-8 s., from http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9802/Bidochko_Kulturnyi_materializm.pdf [in Ukrainian].
3. Kravchenko, T. (2013). Istoriya otkryitiya i ispolzovaniya nefi i gaza, i ih proishozhdenie. [The history of the discovery and use of oil and gas, and their origin] *Ot ognia i vodyi k elektrike, kniga 1. Elektronnoe izdanie «Energetika: istoriya, nastoyaschee i budushee»*, from <http://energetika.in.ua/ru/books/book-1/part-2/section-8/8-1> [in Russian].
4. Kurdy ta Kurdistan, kurdski imena, web portal, [Kurds and Kurdistan, Kurdish names, web portal], from <https://www.kurdistan.com.ua/kurdi-and-kurdistan/kurdskiye-imena> [in Russian].
5. Kurdy ta Kurdistan, Novruz, web portal, [Kurds and Kurdistan, Novruz, web portal], from <https://www.kurdistan.com.ua/kurdi-and-kurdistan/roja-nu> [in Russian].
6. Momryk, A. (2011). Yezydy Ukrainy (nevidoma diaspora) [Yazidis of Ukraine (unknown diaspora)] / A. P. Momryk // *Skhodoznavstvo. № 53-54*. S. 86-101, from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Skhodoz_2011_53-54_10 [in Ukrainian].
7. Nadzhat, S. (2019). Kurdskyi faktor v mizhnarodnykh vidnosynakh [The Kurdish factor in international relations]: dys. ... kand. polit. nauk : 23.00.04 / Serusht Nadzhat ; Nats. un-t «Odes. yuryd. akad.»; Odesa, 181 s. from: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11999/dissertation%20Nadzhat%20Serusht.pdf?sequence=3&isAllowed=y> [in Ukrainian].
8. Nikitin, V. (1964). *Kurdyi*, [Kurds] Per. s fr. I.O. Farizova, Izd. «Progress». Moskva, from: <https://book.ivran.ru/f/niktin-kurdy.pdf> [in Russian].
9. Pashkevych, M. Pashkov, V. & Mishchenko, V. (2020). Kurdske pytan- nia na Blyzkomu Skhodi u XXI st., [Kurdish issue in the Middle East in the XXI century], *Rehionalni studii*, from: DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6170/2020.20.28> [in Ukrainian].
10. Rudenko, M. (2014). Ocherki srednevekovoy kurdskey literatury [Essays on Medieval Kurdish Literature] / Podgotovka rukopisi k izdaniyu, pre- disloviye, primechaniya, ukazateli Zh. S. Musaealyan; prilozhenie: M. B. Rudenko. Materialyi i nabroski dlya lektzii «Kurdyi: Byit, nravyi, obyichai i kultura». SPb.: Kontrast, 280 s. [in Russian].
11. Filonenko, I., Filonenko, Yu. & Ripa, V. (2019). Kurdskyi separa- tyzm: prychny ta naslidky, [Kurdish separatism: causes and consequences],

Naukovi zapysky №2, from DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.19.3.8> [in Ukrainian].

12. Iampolska, L. (2017). *Islam i suchasnyi svit: Navchalno-metodychnyi posibnyk dlia studentiv istorychnoho fakultetu [Islam and the modern world: A textbook for students of the Faculty of History] / L. M. Yampolska.* – Kharkiv: KhNPU imeni H.S. Skovorody, 190 s. from <http://dspace.hnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1163/3/%D0%AF%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9B.%20%D0%9C.%20%D0%86%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%BC%20%D1%96%20%D1%81%D1%83%D1%87%D0%B0%D1%81%D0%BD%D0%B8%D0%B9%20%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%20.pdf> [in Ukrainian].

13. Aras, R. (2014 a). *The Politics of the State and the Kurds as the Subject of the Research: An Analysis of the Development of Kurdish Studies in Turkey. *Kurdology and Kurdish Studies: Object of Research and the History of the Subject*. Editor: M. Six-Hohenbalken. Vienna: Wiener Verlag Publications, pp. 19–97.* from https://www.academia.edu/36425882/The_Politics_of_the_State_and_the_Kurds_as_the_Subject_of_the_Research_An_Analysis_of_the_Development_of_Kurdish_Studies_in_Turkey_in_Kurdology_and_Kurdish_Studies_Object_of_Research_and_the_History_of_the_Subject_Editor_M_Six_Hohenbalken_Vienna_Wiener_Verlag_Publications_2014_pp_19_97 [in English].

14. Aras, R. (2014 b) *Antropolojinin Yeni Öznesi Olarak Kürtler, [Kurds as the New Subject of Anthropology], *Sınırları Aşmak: Türkiye’de Sosyo-Kültürel Antropoloji ve Disiplinlerarası Yaklaşımlar*, içinde. Editör: R. Aras. Konya: Çizgi Kitabevi, pp. 145–172.* from https://www.academia.edu/25129721/Antropolojinin_Yeni_Öznesi_Olarak_Kürtler_K%C3%96znesi_Olarak_K%C3%BCrtler_S%C4%B1n%C4%B1rlar%C4%B1_A%C5%9Fmak_T%C3%BCrkiye_de_Sosyo_K%C3%BClt%C3%BCrel_Antropoloji_ve_Disiplinleraras%C4%B1_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar_i%C3%A7inde_Edit%C3%B6r_R_Aras_Konya_%C3%87izgi_Kitabevi_2014_pp_145_172 [in Turkish].

15. Aras, R. (2014 c). *The Formation of Kurdishness in Turkey: Political Violence, Fear and Pain.* New York: Routledge, from DOI <https://doi.org/10.4324/9780203584736> [in English].

16. Beşikçi, İ. (2014). *Kürt Toplumu Üzerine, [About Kurdish society] İstanbul, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları [in Turkish].*

17. Beşikçi, İ. (2016). *Kürt Aydını Üzerine Düşünceler, [Reflections on the Kurdish intellectuals], İstanbul, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları [in Turkish].*

18. Driver, G. (1922). *The Studies in Kurdish history // BSOAS.. Vol. 2. Pt. 3. P. 505–506 [in English].*

19. Harris, M. (1979) *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture / M. Harris.* – New York : Random House,. 383 p. P. 38–41 [in English].

20. Jaba, de A. (1879). *Dictionnaire kurde-français [Kurdish-French dictionary], Saint-Petersbourg. / Dictionnaire kurde-français par M. Auguste Jaba ;*

publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences, par M. Ferdinand Justi, from <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.32044022687172&view=lup&seq=9> [in French].

21. Kaplan, S & Aslan, A (2012). Türkiye'nin İlk Kürtçe Drama Dizisi «Siya Mem-U Zin», [Turkey's first Kurdish drama series «Mam and Zin»], *Haberler.com* from <https://www.haberler.com/turkiye-nin-ilk-kurtce-drama-dizisi-siya-mem-u-3975987-haberi/> [in Turkish].

22. Lerch, P. (1979). Forschungen über die Kurden und die iranischen Nordchaldäer 1857. [Research on the Kurds and the Iranian Northern Chaldeans in 1857] Amsterdam : APA-Philo Press, 225 p., from <http://menadoc.bibliothek.uni-halle.de/ssg/content/titleinfo/1107583> [in German].

23. Nergiz, B (2019). Devletin kürt politikası ve kürt hareketi (1945–1960), [The Kurdish policy of the state and the Kurdish movement (1945–1960)], İstanbul, from <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/60677.pdf> [in Turkish].

24. Orhan, M. (2020). Research Methodology in Kurdish Studies Interactions between Fieldwork, Epistemology and Theory in Anthropology of the Middle East, from <https://www.berghahnjournals.com/view/journals/ame/15/1/ame150102.xml> [in English].

25. Sirkeci, I & Privara, A. (2017). Kurdish Studies in Russian Language: 1917-2017, *Journal Kurdish studies* from <https://kurdishstudies.net/journal/ks/article/view/444/437> DOI: <https://doi.org/10.33182/ks.v5i2.444> [in English].

26. Xanî, E. (1968). *Mem u Zin*, [Mam and Zin], Gün Yayınları, İstanbul, URL: <https://bnk.institutkurde.org/images/pdf/C1UF6B7KRQ.pdf> [in Kurdish].

Стаття надійшла до редакції 04.03.2021